

Yunus Emre'de *Ben* Kavramı Üzerine

Yunus Emre's Concept of Self

Nevzat Özkan

Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayseri / Türkiye

e-posta nevzat100@gmail.com

orcid 0000-0002-0178-6768

doi 10.54316/dilarastirmalari.1128526

Atıf

Citation

Özkan, Nevzat (2022).

Yunus Emre'de Ben Kavramı

Üzerine. *Dil Araştırmaları*,

31: 1-15.

Başvuru

Submitted

09.06.2022

Revizyon

Revised

19.06.2022

Kabul

Accepted

02.07.2022

Çevrimiçi Yayın

Published Online

30.11.2022

ÖZ

Yunus Emre, eserleriyle Türkiye Türkçesinin temellerini atmış ve edebî bir dil olarak gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Bir anlatıcı olarak karmaşık tasavvufî konuları, insana ve hayata dair anlaşılması zor hakikatleri, gayet açık bir üslupla ortaya koymayı başarmıştır. Eserlerine yansıttığı coşkulu samimiyeti, engin gönül dünyası ve olağanüstü üslubuyla etkisi yüzyıllarca sürecek bir Yunus Emre karakteri ve tipi ortaya koymuştur. Onun şiirlerinde kendi dilinden kendi benine yüklediği anlamı, seçtiği kelimeler ve özellikle zamirlere kazandırdığı işlevler üzerinden izlemek mümkündür. Ayrıca vahdet-i vücüt düşüncesi ve derviş tipi, eserlerine yansıyan ben kavramının merkezinde yer almaktadır. Yunus Emre'de ben kavramının ilahi ben, beşerî ben ve derviş / âşık olmak üzere üç farklı görünümde tezahür ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca ben kavramının ben zamiri yanında özellikle sen ve diğer zamirlerle hatta derviş, âşık gibi adlarla ifadelendirildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, ben, şahıs zamirleri, sembolik anlatım

ABSTRACT

Yunus Emre laid the foundations of Turkey Turkish with his works and made significant contributions to its development as a literary language. As a narrator, he succeeded in revealing complex mystical subjects, elusive truths about man and life, in a very clear style. With the enthusiastic sincerity, wide world of heart and extraordinary style he reflects on his works, he has revealed a Yunus Emre character and type whose influence will last for centuries. In his poems, it is possible to follow the meaning that he attributed to himself from his own language, through the words he chose and especially the functions he brought to pronouns. In addition, the idea of unity of body and dervish type are at the center of the concept of self that is reflected in his works. It has been determined that the concept of self in Yunus Emre manifests in three different appearances as divine self, human self and dervish / lover. In

addition, it is seen that the concept of I is expressed with other pronouns, especially you and other pronouns, and even with names such as dervish, lover.

Keywords: Yunus Emre, I, personal pronouns, symbolic expression

Giriş

Divan'ı ve *Risaletü'n-Nushiyye*'siyle Türkçenin Anadolu ve Balkanlar'da güçlü bir din, tasavvuf, kültür ve edebiyat dili hâline gelmesinde çok büyük katkıları bulunan Yunus Emre'nin sembol yüklü bir dil kullandığı bilinmektedir.

Yunus Emre, şiiri inşa eden iki temel unsur olan seçme ve birleştirme konusunda ustadır. Üslubunun şekillenmesinde, şahıs zamirlerinin ve özellikle anlatıcısı yani sözün sahibini ifade eden *ben* zamirinin önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Ayrıca diğer zamirlerin yeri geldikçe *ben* kavramına yönelik görevler üstlendiği gibi, aynı şekilde *ben* zamirinin de diğer şahısları karşılamak için kullanıldığı durumlara rastlanmaktadır.

Ruh dünyasındaki tüm iniş çıkışları, yaşadığı hayata ve dünyaya dair tüm görüş ve düşüncelerini kendi üzerinden aktaran ve böylece merkezinde kendi beninin bulunduğu bir dünya kurgulayan Yunus Emre, bir mutasavvıf, gönül adamı ve düşünür olarak *ben* kavramını; *ben* zamirinin, hatta tüm kelimelerin gerçek bağlamlarını aşan bir söz ve ifade zenginliğine yüklemiştir.

Zamir

Zamirler, doğrudan bir varlığı karşılamayan ancak temsil yoluyla bütün varlıkların adının yerine geçebilen kelimelerdir. Şahıs zamirleri de doğrudan herhangi bir kişinin adı değildir ancak bütün insanların hatta bazen bütün varlıkların adının yerine geçebilmektedir.

Bilindiği gibi konuşan için *ben*, dinleyen için *sen*, adı geçen için *o* zamiri kullanılmaktadır. Bu zamirlerin çokluk biçimleri ise *biz*, *siz*, *onlar* şeklindedir.

Türkçede şahıs zamirlerinin en eski şeklinin *be(n)*, *bi(n)*; *se(n)*, *si(n)*; *a(n)*; *bi(z)*; *si(z)*, *a(n)lar* olarak tespit edilebildiği öne sürülmektedir.

Yunus Emre'nin yaşadığı dönemde, konuşan ve dinleyen için kullanılan *ben* ve *sen* zamirleri (+gA) yönelme hâli eki aldıklarında ortaya çıkan *η* (ñ / ng) ünsüzünün etkisiyle kök ünlüleri değişerek *baña* ve *saña* şekline girmiştir¹. Canlı cansız tüm varlıkları karşılayan ve işaret eden *ol* zamiri de hâl eki aldığı *a* şeklini almaktadır. Bir kısım araştırmacılar *baña* ve *saña* şekillerinin de aslında *anı*, *anuñ*, *aña*, *anda*, *andan* yapısının etkisiyle ortaya çıktığını düşünmektedir (Mansuroğlu 1949: 511-518; Kocasavaş 2004: 4-10, 36-37).

¹ Yunus Emre'nin şiirlerinden seçilen metin örneklerinin alındığı Mustafa Tatcı yayınında bu ses için *n* harfi kullanılmıştır.

Sonraki dönemlerde pek çok tarihî ve çağdaş Türk dili alanında *ben* zamiri *men* şekline girmiş ancak Yunus'un yaşadığı 13. ve 14. yüzyıllarda Anadolu'da genellikle *ben* şeklinde kullanılmıştır. *Ben* zamiri *-vAn*, *-vAnIn*, *-Am*, *-m*, *-yIn* şekillerinde fiil çekimlerinin sonunda ekleşmiştir. Aynı şekilde *sen -sIn*; *biz -vUz*, *-Uz*; *siz -sIz* şeklinde ek hüviyeti kazanmıştır (Gemalmaz 1991: 11-12; Kocasavaş 2004: 60).

Dil içinde sözlük birim olmaktan çok gramatikal birim olarak görev yapan zamirler işlev alanının genişliği sebebiyle hem anlamlı hem de görevli kelimeler arasında değerlendirilmektedir (Erdem 2005: 445-446). Ancak isme gelen tüm çekim eklerini alabildikleri hâlde yeni kelime türetmeye yatkın kelimeler değildirler. Bu sebeple sınırlı sayıda olmalarına rağmen kullanım alanları ve işlevleri oldukça geniştir.

Yunus Emre ve *ben* Zamiri

Yunus Emre'nin sadece eserleriyle değil, adı ve şöhretiyle de bir edebî okul oluşturduğu bilinmektedir. Bugüne kadar yapılan *Yunus Emre Divanı* yayınlarında ve değişik kaynaklarda onun adına kaydedilmiş pek çok şiire yer verilmiştir. Daha sonra bir kısım araştırmacılar tarafından bu şiirlerden bir bölümünün ona ait olmadığı, aynı veya yakın ad ve mahlaslar kullanan şairlerin eserleri olduğu ifade edilmiştir (Gölpınarlı 2017: 14; Timurtaş 1980: III, 235-263; Tatçı 1991).

Bu sebeple çalışmamızda, böyle tartışmaların bir ölçüde sonuca bağlandığı Mustafa Tatçı yayını (*Yunus Emre Divanı II Tenkitli Metin*, KB Yay. Ankara 1990) esas alınmıştır. Bu eserde tamamı Yunus Emre'ye ait 415 şiire yer verilmiştir. Bu şiirlerde *ben* zamirinin kullanılışı şu şekildedir:

Yalın hâlde *ben* 216,

Yükleme hâlinde *beni* 111,

Yönelme hâlinde *baña* 139,

Bulunma hâlinde *bende* 9,

Çıkma hâlinde *benden* 25,

İlgi hâlinde *benüm* 168,

Vasıta hâlinde *benüm(i)le* 8,

Benzerlik ve eşitlik hâlinde *bencileyin* 11,

Bildirme ekiyle *benem* 129, *benven* 2 şeklinde ve sıklığında karşımıza çıkmaktadır.

Ben zamirinin *men* şekline bir yerde rastlanmıştır (Babacan 2013: 127).

Kelime türetmek için uygun bir kelime türü olmayan *ben* zamiriyle; *benlik* (benlig) sözü türetilmiş ve “nefis, bencilik” gibi anlamlarda 20 kez kullanmıştır. *Benliksüz* “benliksiz” sözüne Karaman nüshasında tek örnekte rastlanmaktadır (Uysal 2014: 185). Ancak olumsuzluk ekiyle ikinci teklik şahıs zamirinden türetilen *sensüz* sözü 25 kez kullanmasına rağmen *ben* zamirinden türetilen *bensüz* sözü bir kez görülmektedir.

Yunus Emre'nin sadece *Divan*'ında bu çeşitlilik içinde *ben* zamirini toplam 818 kez kullandığı görülmektedir (YED: 17-415).

600 beyitlik *Risaletü'n-Nushiyye* mesnevisi konusu ve üslubu bakımından *Divan*'dan oldukça farklıdır. Eserde sırasıyla Âdem'in yaratılışı, dört unsur, akıl, iman ve ilim makamları, son olarak da ruh ve akıl, kibir ve kanaat, öfke ve gazap, sabır, cimrilik ve haset, gıybet ve iftira konuları işlenmektedir (RN: 1-19). Adından da anlaşıldığı gibi, metin esas olarak, bir öğüt kitabıdır ve doğrudan muhataba hitap etmektedir yani *ben* merkezli değildir, *sen* merkezlidir. Bu bakımdan *ben* zamiri toplam olarak;

Yalın hâlde *ben* 17,

Yükleme hâlinde *beni* 4,

Yönelme hâlinde *baña* 18,

Çıkma hâlinde *benden* 1,

İlgi hâlinde *benüm* 15,

Vasıta hâlinde *benümle* 1,

Sebeup ve eşitlik hâlinde *bencileyin* 1,

Bildirme ekiyle *benem* 1 kez şeklinde ve sıklığında toplam olarak 58 kez kullanılmıştır (RN: 36-127).

Böylece Yunus Emre'nin söz konusu iki eserinde *ben* zamirini 1.037 kez kullandığı söylenebilir.

Diğer Zamirler ve *ben* Zamiri

Yunus Emre Divanı'nda en çok kullanılan şahıs zamirleri konusunda farklı tespitler bulunmaktadır.

Bunlardan birincisine göre; *ben* 462, *sen* 400 kez geçmektedir. İkincisine göre ise; *ben* 1104, *sen* 748, *ol/o/a* 600, *biz* 197, *siz* 18, *anlar* 21 kez kullanılmıştır (Kara 2017: 112). *Sen* zamirinden türemiş ve genellikle *benlik* sözüyle ikilemeli olarak kullanılan *senlik* sözü ise *Risaletü'n-Nushiyye*'de görülmezken, *Divan*'da 6 yerde geçmekte ve insan için "senin nefsin" Allah için "ilahi aşk" anlamına gelmektedir.

Dönüştürülme zamiri olarak *kendü* 88, ondan türemiş *kendüligi* 5, *kendüsüz* 3; *öz* 22 ve bu iki dönüştürülme zamirinin birleşmesiyle ortaya çıkan *kendözi* 42 kez, Farsça *hod* "kendisi" 31, *bî-hod* "kendinden geçmiş" 2 kez kullanılmıştır.

Ben zamirinin 58 kez kullanıldığı *Risaletü'n-Nushiyye*'de, *sen* zamiri konusunda durum şöyledir: *Sen* 55, *seni* 29, *saña* 39, *sende* 1, *senden* 7, *seniñ* 19, *seniñ(i)le* 3, *sencileyin* 1, *sensin* 2, *sensüz* 1 şeklinde ve sıklığında toplam 156 kez kullanılmıştır.

İşaret zamiri olarak da kullanılan 3. teklik şahıs zamirinin kullanım sıklığı toplamda 141'dir ve çekim kategorilerine göre dağılımı şöyledir: *ol* 33, *anı* 41, *aña* 23, *anda* 9, *andan* 4, *anıñ* 21, *anıñ(i)la* 10 şeklinde sıralanmaktadır. Bu zamirlerin işlevi kişilerden çok söz konusu edilen değer ve nesnelere karşılamaktır.

Dönüştürme zamirlerinden *kendü* 15, *öz* 13, *kendözi* 9, Farsça *hod* 1 kez kullanılmıştır. Birinci çokluk şahıs zamiri *bizi* 1, *bize* 6 kez kullanılırken, 2. ve 3. çokluk şahıs zamirleri *siz* ve *anlar* ile ilgili örneğe rastlanmamıştır (RN: 36-127).

Farklı *Divan* ve *Risaletü'n-Nushiyye* nüshalarına dayanan çalışmalarda tablo farklılaşmaktadır. Bir yüksek lisans tezinde şahıs zamirlerinin kullanımı şöyledir: *Ben* 1142, *sen* 973, *ol / a* 612, *biz* 209, *siz* 17, *anlar* 12 (Durmaz 2008: 97-351); bir başka çalışmada ise *ben* 528, *sen* 576, *ol / a* 444, *biz* 100, *siz* 12, *anlar* 12 kez şeklindedir (Babacan 2018: 427-822).

Ahenk Unsuru Olarak Şahıs Zamirleri

Yunus'un şiirlerinde şahıs zamirleri ve bunlarla kurulan kelime gruplarının kullanım biçimi de dikkatleri çekmiştir. En çok *ben*, *sen* ve seyrek olarak da *biz* şahıs zamirlerini, çeşitli eklerle tekrarlayarak kullandığı ve bu tekrarların anlatıma canlılık kazandırdığı belirtilmiştir. Bu sıralamanın ya tekrarlanan zamir + fiil veya fiil + tekrarlanan zamir şeklinde olduğu, vezin ve kafiyenin bu formlardan birinin tercih edilmesinde önemli bir yere sahip bulunduğu ifade edilmektedir (Civelek 2010: 122-123).

Şahıs zamirlerinin mısra içinde art arda gelmesi ve mısra veya beyit sonlarında redif olarak tekrar edilmesi bir ahenk unsuru olarak kullanılmaktadır:

İy pâdişâh iy pâdişâh uş **ben beni** virdüm **sana**
Genc ü hazînem kamusı **sensün benüm** önden sona (8/1)

Sensün bana cân u cihân **sensün bana** genc-i nihân
Senün durur assı-ziyân ne iş gele **benden bana** (8/5)

Yûnus **sana** tutdı yüzün unıtdı cümle **kendözin**
Cümle **sana** söyler sözin **sensün** söz söyleden **bana** (8/6)

Er sırrıdır sırrun **senün** er yiridür yirün **senün**
Ne yirdedür yirün **senün sana** soraram iy ağaç (21/6)

Anı **ana** dirsın **anun** söyleyen ol söz **anun**
Ol bizümdür biz anun gayri tesbîh dilidür (25/5)

Benem sâhib-kırân devrân **benümdür**
Benem key pehlevân meydân **benümdür** (31/1)

Sensin Kerîm **sensin** Rahîm
Allâh **sana** sundum elüm
Senden artuk yokdur umum
Allâh **sana** sundum elüm (184/1)

Yunus Emre'de *ben* Kavramı

Yunus Emre'de bilinçle ilişkilendirilebilecek bir *benlik* ve *ben* bilgisi vardır. O, bu bilinç sayesinde başka 'ben'lerin veya 'iç ben'in bilgisine ulaşabilmiştir. Bu bilinç onu 'sen'e de ulaştırır (Aydın 2011: 44).

Yunus Emre'deki ben algısı, kaynağını Eflatun'un panteizminden alan vahdet-i vücut anlayışını yorumlayan İbni Arabî'nin Allah / âlem, vücut / varlık, Hak / halk değerlendirmesine dayanmaktadır (Tunçbilek 2008: 13-16). Bu ikilemeleri Arnaldez (1985) *ilahi ben* ve *beşerî ben* olarak adlandırmaktadır. Yunus Emre'deki ben kavramı bu ölçü ve tanımlamalara uymaktadır.

Yunus Emre'de biri dışı, dünyaya, hayata açılan *beşerî ben*; diğeri içe, gönle açılan ve oradan Allah'a uzanan, onunla bir olan ve onda sonsuzlaşan *ilahi ben* olmak üzere iki ben algısı vardır. Bu iki algı, birbirinden bağımsız ve kopuk algılar değildir, ikisi yan yana yürüyen, bazen biri bazen öbürü ön plana çıkan denk algılardır.

İlahi *ben*

Yunus Emre'nin de kabul ettiği vahdet-i vücut düşüncesine göre aslında *sen* ve *ben* yoktur. İnsan da diğer tüm varlıklar da tek varlık olan Allah'ın bir parçasıdır. Yunus bu tür şiirlerinde *beni senin* bir cüzü olarak kabul eder ve *bende* Allah'ı görür. Aslında, bu aşamada *ben* veya *sen* olmanın da bir önemi kalmamıştır. Bu ben algısı 'aşkın ben' olarak değerlendirilmektedir (Çubukçu 1991: 155).

Beşerî ben bu aşamada hem bütün beşerî temsil eden bendir hem de ilahi benin bir parçasıdır. Aslında ilahi ben tek ve bütün olandır. Bu bilgiye ilahi sırrı idrak ile ulaşılmaktadır:

Ben bende seyr ideriken 'aceb sırra irdüm ahî
Bir siz dahı siz de görün dostı **bende** gördüm ahî (370/1)

Bende bakdum **bende** gördüm **benümile ben** olanı
Süretüme cân olanı kimdügini bildüm ahî (370/2)

Sorman **bana bende** degülem
Süretüm boş gezer tondan içerü (290/3)

Ayrık **bana ben** dimeyem kimesneye sen dimeyem
Ya kul ya sultân dimeyem kalsun işidenler tana (7/3)

Şiirlerinin büyük bir bölümünde konuşan, beşer olan Yunus değildir. Söz de algı da *ilahi bene* yani Allah'a aittir:

Yûnus **sana** tutdı yüzün unıtdı cümle **kendözin**
Cümle **sana** söyler sözün **sensün** söz söyleden **bana** (8/6)

Çün dosta gider yolum mülk-i ezeldür ilüm
Hak'dan söyler bu dilüm ne kul ne sultân **bana** (12/3)

İy sözlerün aslın bilen gel di bu söz kandan gelür
Söz aslını anlamayan sanur bu söz **benem** gelür (42/1)

Yunus'un, Allah'ın varlığında yok ettiği beni artık Allah'ın bir parçasıdır ve onun 'benem', 'benüm' dediği her şey aslında O'dur, O'nudur. Çünkü artık benlik senlik ortadan kalkmıştır. Bütün zamanlarda ve mekânlarda var olan ezeli ve ebedi bir *ben* algısı söz konusudur:

Evvel **benem** âhir **benem** cânlara cân olan **benem**
Azup yolda kalanlara hâzır meded iden **benem** (193/1)

Benem ebed **benem** bekâ ol Kâdir ü Hay mutlaka
Hızır ola yarın saka anı kılan Gufrân **benem** (211/5)

Bakan **benem** gören **benem** alan **benem** viren **benem**
Ne Cebrâil ne Mikâil İsrâfil'i kılan **benem** (212/2)

Kar yağduran buz tonduran hayvânlara rızkın viren
Şöyle bilün ol mahlûka ol Rahîm ü Rahmân **benem** (193/7)

Halk içinde dirlik düzen dört kitâbı togru yazan
Ag üstüne kara dizen ol yazılan Kur'ân **benem** (193/8)

Yûnus degül bunı diyen **kendüligidür** söyleyen
Kâfir olur inanmayan evvel-âhir hemen **benem** (193/14)

Muhammed ile bile Mi'râc'a çıkan **benem**
Ashâb-ı Suffa'yıla yalınca ol **benem** (185/1)

Âdem Peygamber ile Havvâ yaradılmadın
Uçmak'dan sürülüb en ol müflis olan **benem** (185/4)

Mûsâ Peygamber ile bin bir kelime kıldum
'İsâ Peygamber ile göklere çıkan **benem** (185/5)

Adımı Yûnus dakdum sırrum 'âleme çakdum
Levh ü kalemden öndin dilde söylenen **benem** (185/9)

Bu cümle cânda oynayan tamarlarında kaynayan
Küllî lisânda söyleyen küllî dili diyen **benem** (187/7)

Nemrûd odın İbrâhîm'e ben bâg u bostân eyledüm
Küfür yüzinden toguban gine odı yakan **benem** (187/8)

Ol Hallâc-ı Mansûr'ıla söyleridüm Ene'l-Hakk'ı
Hem yine anun boynına dâr urganun dakan **benem** (187/9)

Ol Hak Habîb'i Mustafâ Mi'râc'a idicek sefer
Ol dem cânım fikr eyledüm ol sırrını duyan **benem** (187/10)

Şimdi adum Yûnus durur ol demde İsmâ'il idi
Ol dost için 'Arafât'a kurbân olup çıkan **benem** (187/11)

Bu çarh **benüm** hükmümedür her kanda **ben** oturmuşam
Mülk **benümdür** hükm iderüm yapan **benem** yıkan **benem** (187/12)

Sa'd **benem** sa'id **benem** Yûnus dahı **benümledür**
'İlm-i ledümdür üstâdum ol esrârı tuyan **benem** (187/13)

Yiri göği **benüm** diyen mağrîb maşrık **benüm** diyen
Denizlere gel kıgıran adum Yûnus 'ummân **benem** (194/7)

Ben bu yiri yaradıcak yir üstine gök turıcak
Ulu deniz mevc urıcak Nûh'a tûfân viren **benem** (195/1)

Yûsuf ile çâha inen terâzûya altun vuran
Keffesine basaduran Mısır ıssı sultân **benem** (195/4)

Sofiyılan soft olan sûfiyile sâfi olan
Bel bağlayup tâ'at kılan o Kerîm ü Rahmân **benem** (195/5)

İy kamu derd ehli gelün derd **benem** ü dermân **benem**
Kâfirdeki küfr-i nihân mü'mindeki îmân **benem** (199/1)

Benem ol 'ışk bahrîsi denizler hayrân **bana**
Deryâ **benüm** katremdür zerreler 'ummân **bana** (12/1)

Kâf Tagı zerrem degül ay u güneş **bana** kul
Aslum Hak'dur şek degül mürşiddür Kur'ân **bana** (12/2)

Âdem yaradılmadın cân kalıba girmedin
Şeytân la'net olmadın 'arşıdı sayvân **bana** (12/5)

Benem sâhib-kırân devrân **benümdür**
Benem key pehlevân meydân **benümdür** (31/1)

Ebu Bekr ü 'Ömer ol dîn ulusu
'Aliyy-i Murtaza 'Osmân **benümdür** (31/3)

Hasan'dur cismüm içre nûr-ı îmân
Hüseyn-i sâhibü'l-'irfân **benümdür** (31/6)

Yûnus'am **ben** Yûnus iş bu cihânda
Benem sultân kulu sultân **benümdür** (31/7)

Beşerî ben

Yunus Emre'nin şiirlerinde sözün sahibi olarak kendisi *ben*, muhatabı *sendir*. Allah'a hitaben söylediği şiirlerde de senli benli anlatımı tercih eder (Dilçin 1995: 391-398). Bu onun beşer yönünü, şair tarafını, anlatıcı olma özelliğini yansıtmaktadır:

Ben seni sevdiğüm için eger bahâ dirlerise
İki cihân milkin virem dahı bahâsı yitmeye (3/5)

Ulu ulu günâhlarum yüz komadı **bana** Çalap
Hiç kimse çâre kılmadı döndüm yine **sana** Çalap (16/1)

İşkun aldı **benden beni**
Bana seni gerek **seni**
Ben yanaram düni günü
Bana seni gerek **seni** (381/1)

Yunus Emre, beşerin bir temsilcisi olarak bütün insanların özellikle de belli bir yaşa gelenlerin hayatını, ömrünü sorgulamasını, dünyanın geçiciliğinden şikâyet etmesini söze döker:

Geldi geçdi 'ömrüm **benüm** şol yil esüp geçmiş gibi
Hele **bana** şöyle gele şol göz açup yummuş gibi (388/1)

'Ömrüm **beni** sen aldadun
Âh n'ideyin 'ömrüm **seni**
Beni deprenimez kodun
Âh n'ideyin 'ömrüm **seni** (384/1)

Her fani insan gibi Yunus da ölümü ve sonrasında hâlîni merak eder, kabir ve âhîret azabından Allah'a sığınır:

'Aceb bu **benüm** cânum âzâd ola mı yâ Rab
Yohsa yidi Tamu'da yana kala mı yâ Rab (15/1)

'Aceb bu **benüm** hâlüm yir altında ahvâlüm
Varup yaticak yirüm akreb dola mı yâ Rab (15/2)

Hey yârânlar hey kardaşlar nic'edeyin n'ideyin **ben**
Sen benüm kulum degülsin dir olursa n'ideyin **ben** (274/1)

Zelîl magbûn kala başum anda hiç dinmeye yaşum
Maşşer günü içüm taşum nâr olursa n'ideyin **ben** (274/2)

Gariplik ve çaresizlik önde gelen beşerî duygulardandır:

'Aceb şu yirde var m'ola
Şöyle garîb **bencileyin**
Bağrı başlu gözi yaşlu
Şöyle garîb **bencileyin** (277/1)

Beşerî benin sayısız çelişkileri, tutarsızlıkları vardır. İnsan çoğu kez doğruyu bilir ve söyler ancak yapmak için nefesine güç yetiremez. *Ben*, aslında nefistir ve insanı Allah'tan uzaklaştırır (Dilçin 1995: 385-386), *kişisel ben* olarak da değerlendirilen bu ben algısı insanın subjektif yönüyle ilgilidir (Çubukçu 1991: 151):

İy **bana** eyü diyen **benem** kamudan kemter
Şöyle mücrimem yolda mücrimler **benden** server (41/1)

Benüm gibi mücrim kul gel iste bir dahı bul
Dilümde 'ilm ü usûl gönlüm de dünyâ sever (41/2)

Zâhirüm eyü adda gönlüm fâsid tâ'atda
Bulunmaya Bagdâd'da **bencileyin** bir 'ayyâr (41/3)

Kime kim öğüt virdüm ol Hakk'a irdi gördüm
Bana benüm öğüdüm hiç eylemedi eser (41/7)

Nefsi sadece ilahi aşk terbiye eder ancak onu hâlden hâle yoldan yola sürükler. Âşık bu derterden şikâyet etse de derdinin dermanının, derdin kendisi olduğunun da farkındadır:

Gönlüm düşdi bir sevdâya
Gel gör **beni** 'ışk n'eyledi
Başumı virdüm gavgâya
Gel gör **beni** 'ışk n'eyledi (404/1)

Ben yürürem yana yana
'İşk boyadı **beni** kana
Ne 'âkilem ne dîvâne
Gel gör **beni** 'ışk n'eyledi (404/2)

Kimün ki renci varısa derdine dermân istesün
Kesdi **benüm** bu rencümi dermân oldı bu derd **bana** (10/2)
Yogıdı bu bârigâh varıdı ol pâdişâh
Âh bu 'ışk elinden âh derd oldı dermân **bana** (12/4)

Hak bir gönül virdi **bana** hâ dimedin hayrân olur
Bir dem gelür şâdı olur bir dem gelür giryân olur (49/1)

Ben zamiri *sen* zamiriyle ikilemeli olarak kullanılır, *sen ben* ve *senlik benlik* ikilemesi, "benlik, bencilik" ifade eden bir deyimdir ve ikilik anlamına gelir, insanı teklikten, tek olandan uzaklaştırır. Bu sebeple terk edilmesi gereken bir hâli yansıtır:

Gir gönüle bulasın Tûr **sen-ben dimek** defterin dür
Key güher er gönlindedür sanma ki ol 'ummândadur (54/3)

Birlik diyen katında hiç **sen-ben dimek** hiç yok durur
Yûnus dilin sen yumşatdun bu tevhîdi eyitmeğe (323/9)

Cânım bir gözsüz cânıdı içi tolu **sen ben** idi
Tutdum miskînlik etegin ben menzile yitdüm ahî (399/2)

Cânile ‘ârif olup **senlik ü benlik** terk idem
Geh varup dilsüz olam ögsüz olam hayvân olam (201/27)

Senlik-benlik terk idüp yoklık evine girüp
‘İşkdan içüp esriyüp varlık terk ide misin (252/5)

Senlik-benlik olıcak iş ikilikde kalur
İkilik dutan kişi niçe birike birle (338/5)

Ben zamirinden türetilen *benlik* sözü nefsi karşılar. *Benlik* ile kullanıldığında *senlik* de nefsi ifade eder ancak Allah’a yönelik olarak kullanıldığında *senlik* doğrudan doğruya ilahi aşk anlamındadır. Yunus, benlikten kurtulmanın yolunun kendi benini Allah’ın varlığında, yani onun senliğinde yok etmekten geçtiğini söyler:

Her dem yüzüm yire uram Allah’uma şükür kılam
Ben benligüm dosta virem ne da’vî yâ destân ola (4/7)

Terk eylegil ten tertîbin gider **senden benlik** adın
İçün ‘imâret olmadın taşundagı ma’mûr nedür (56/4)

Benligüm benden koyayın **senün** kohunı duyayın
Bunca zamân **ben** kul iken sultân olayın bir zamân (253/7)

Beni benlikden kodı varlık defterin yudı
Havf u recâ göstermez hayr u şer elden koyan (264/7)

İlâhî bir ‘ışk vir **bana ben benligüm** bilmeyeyin
Yavu kılayın **ben beni** isteyüben bulmayayın (269/1)

Al gider **benden benligi** toldur içüme **senligi**
Bundayiken öldür **beni** varup anda ölmeyeyin (269/3)

Yûnus eydür dimegil dostı girçek severin
Dostı girçek sevenler **benligin** elden kodı (269/9)

Ben benligümden geçdüm gözüm hicâbın açdum
Dost vaslına ulaşdum gümânım yağmâ olsun (271/2)

Benden benligüm gitdi hep mülkümi dost tutdı
Lâ-mekân kavmi oldum mekânım yağmâ olsun (271/3)

Geç **benlik** da’vâsından söyle sözün hâsından
Ol Allah korkusından benzi anun sarı gerek (142/2)

Bize birlik sarâyın togru beşâret ayın
Geç ikilik fikrinden kogıl **benligi** yâ kul (151/4)

Ben zamiri, sadece Yunus'u temsil etmez, özellikle *Risaletü'n-Nushiyye*'de ele alınan konu ve kavramlarla bağlantılı olarak anlatılan menkıbelerde geçen kahramanların kendilerinden bahsetmek için kullandıkları sözdür. Âdem'in yaratılışı bahsinde Âdem yaratılışın ardından şöyle seslenir:

Hamdü şükr itdi iy Zü'l-Celal
Bin **benüm** bigi yaratsan ne muhal (8).

Aynı şekilde Dâstân-ı Buşu ya'ni Gazâb'da, buşu kavramını konuşturur ve buşu yerine 15 kez *ben* zamirini kullanır. Dâstân-ı Sabr bölümünde de kuyuya atılan Hz. Yusuf'u konuşturan şair onun ağzından 4 kez *ben* zamirini söyler. Dâstân-ı Buhl u Hased'de ise Karun'a 3 kez *ben* dedirtir.

Divan'da da ötekinin ağzından kullanılan *ben* zamiri örneklerine rastlanmaktadır:

Ol kişünün yokdur yâri iş bu cihân zindân ana
Dimesün kim **ben** şâdıyam ya şâdılık kandan ana (11/1)

Ben insanın ne veya kim olduğunu ifade eder. *Ben* üzerinden insanın varlığı sorgulanır:

Oldur **bana** Yûnus diyen oldur **benüm** bagrum delen
Oldur **beni bensüz** koyan hem **ben** olam bu **ben** neyim (216/6)

Ben istedüm buldum anı ol **ben** isem yâ **ben** kanı
Seçemedüm andan **beni** bir kezden ol oldum ahî (370/3)

Yunus, bazen tecrit sanatı yaparak kendi için *sen* zamirini kullanır. Kibir bahsini işlerken alçakgönüllülüğü öğütleyen şair;

Yunus alçaklığı yavlak begendün
Anuniçün bu 'ışk yirine kondun

Farızadur **sana sen seni** sakın
Kim ola **sencileyin sana** yakın (RN: 182-183)

diyerek kendine öğüt vermekte ve beyitte altı kez *sen* zamirini kullanmaktadır.

Diğer bölümlerde de Yunus mahlasından sonra kendine yönelik olarak *sen* zamirini tercih etmektedir:

Yûnus sen sâdıkısan gir sabıra
Katı sâbir gerek sabrıla tura (RN 314)

Yunus Emre mahlas beytinde kendi adını zikrettikten sonra, sözün sahibi olarak kendi *benini* karşısına alır ve **İy Yûnus sen** (35/7, 36/7, 44/8, 50/7, 346/7 vb) diye onu sıygaya çeker:

İşka døyemedi özüm gensüzün açıldı râzum
Yûnus senün iş bu sözün 'âlemlere destân ola (4/8)

Ol kıyâmet bâzârında her bir kula baş kayısı
Yûnus sen 'âşıklarıla hîç görmeyesin kıyâmet (16/8)

Dervîş / Âşık

Yunus'un kendi için tanımladığı kimlik olan dervîşlik veya âşıklık, *beşerî benden ilahi bene* yöneliştir, bir anlamda dünyevi olandan ilahi olana yolculuktur.

Adı dervîşlik olan bu inişli çıkışlı, engibeli yolculuk aslında dünya hayatı ile ilgilidir. İnsan ulvi bir varlık olduğu kadar nefsi bir varlıktır da. Hayat aslında ilahi olanla beşerî olanın mücadelesinden ibarettir. İnsan her iyi ameliyle ilahi benini, her nefsi tavrıyla da beşerî benini besler ve geliştirir.

Yunus Emre gerçek ve samimi bir dervîş olmanın gereklerini kendi kişiliği üzerinden anlatır ve *ben* zamirini kendi kişiliği üzerinden dervîşlikle özdeşleştirir, bu tür şiirlerinde *ben* zamiri yanında *bencileyin* “benim gibi” zamirini de tercih eder. Dervîşlik veya âşıklık, bir hâl ve hayat tarzı olarak bazen bir arayışı, bazen de bir duruşu ve bakışı ifade etmektedir. Dervîşin veya âşıkın her dünyevi tutkusu veya eğilimi *beşerî beni*, her ilahi hâli veya tavrı *ilahi beni* yansıtmaktadır:

‘Âşık mı diyem **ben** ana Tanrı'nun uçmağın seve
Uçmak dahı tuzagımış mü'min cânların tutmağa (1/4)

Ben dervîşem diyen kişi iş bu yola ‘âr gerekmez
Dervîş olan kişilerün gönli gendür tar gerekmez (111/1)

İy **dervîş** diyen **bana** nem durur **dervîş benüm**
Dervîşlik yaylasında hareketüm kış **benüm** (225/1)

Kendözümü görürem sallanuban yürürem
Bugz u kibr ü ‘adâvet gönlümü almış **benüm** (225/2)

Dervîş adın idindüm **dervîş** tonın tonandum
Yola bakdum utandum hep işüm yanlış **benüm** (225/3)

Hakk'ı bulmak isteyenler eylesün nefsin **dervîş**
Çalap bize mürşid virmiş **dervîş** olubilsem **dervîş** (123/1)

Yûnus Emrem bu yolda eksüklüğün bildürür
Mest oluban çağırur **dervîşlik** bühtân **bana** (12/10)

Taşum **dervîş** içüm boş dilüm tatlu sözüm hoş
İllâ **ben** itdügümi dînin degşüren itmez (117/4)

Miskîn olugör bâri **benlikden** ırak yüri
Gönlinde **benlik** olan **dervîşlikden** ırakdur (84/4)

Yûnus sen bir olgıl gönülde sır olgıl
Ki **dervîş** olanlar bu sırdan tuyalar (62/8)

Derviş kimliği ile konuştuğunda Yunus'un içinde bulunduğu sosyal grup adına *biz* zamirini tercih ettiği de görülür:

Biz umaruz mürvetünden cümle iş senün katundan
Senün o çok rahmetünden bu bir avuç türâb nedür (89/1-2)

Bize didâr gerek dünyâ gerekmez
Bize ma'nî gerek da'vâ gerekmez (101/1)

Bize 'ışk şerbetinden sun i sâkî
Bize uçmakda kevser gerekmez (101/3)

Adumuz miskîndür **bizüm** düşmânumuz kimdür **bizüm**
Biz kimseye kîn tutmazuz kamu 'âlem yârdur **bize** (333/1-2)

Sonuç

Varlıkları, değerleri ve kimlikleri temsil eden zamirler, dilin en çok kullanılan kelimelerindendir. Bu kullanım sıklığına Yunus'ta da rastlanır. Yunus en çok *ben* zamirini kullanır çünkü onun kavramlar dünyasında her şey bende başlar ve nefsi temsil eden beşerî ben algısı bir ruh terbiyesinden geçerek ilahi bene, yani Allah'ı idrak etmeye uzanır.

Yunus Emre'de *ben* kavramı, sadece *ben* zamiri ile değil, bir bütünün parçası olarak *biz* ve şairin kendine hitabıyla *sen* zamiriyle de ifadelendirilmektedir. Dönüşlülük zamiri olarak kullanılan *kendü*, *öz* ve *kendözi* kelimeleri de diğer zamirler gibi *ben* zamiri yerine de kullanılır.

Yunus Emre'nin menkıbevi kimliği ve şair kişiliği ile Türk edebiyatının ve kültürünün zirve şahsiyetlerinden biri olması sebebiyle, onun şiirlerine ve kişiliğine çok farklı kesimlerden çok çeşitli değer ve ölçüler izafe edilmiştir. Ancak tüm gerçek kişiler gibi, o da tüm bu değerlendirme ölçütlerinden bağımsız olarak, içinde yaşadığı dünyanın değer ve ölçülerine göre şekillenmiş kendine has bir kimliğe, kişiliğe ve *ben* algısına sahiptir.

Onunla ilgili bugüne yansıyan en sağlam belgeler şiirleridir. O, şiirlerinde kendine iki türlü *ben* kavramı yüklemiştir. Birincisi, Yunus'un şair ve insan olmaktan kaynaklanan *beşerî ben*idir. İkincisi içinde yetiştiği tasavvuf kültürü ve vahdet-i vücut anlayışından kaynaklanan varlığın teklifine dayanan *ilahi ben*idir. *Dervişlik* beşerî benden ilahi bene uzanan yolculuğun ara kesitidir, beni, bencillikten, sen ben kavgasından kurtarıp ilahi benin bir cüzü olduğuna ikna etme sürecidir.

Kısaltmalar ve Kaynakça

ARNALDEZ, Roger (1985). *İbn El Arabi ve Fahreddin El Razi'nin Düşüncesinde İlahî 'Ben' ile Beşerî 'Ben'*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

- AYDIN, Mehmet (2011). “Yunus’un Şiirlerinde İkinci Şahısların İşlevi”. *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri (06-08 Mayıs 2010)* (Haz. Erdoğan Boz). Eskişehir: T.C. Eskişehir Valiliği, 43-50.
- BABACAN, Vasfi (2013). *Yunus Emre'nin Risâletü'n-Nushiyye'si ve Divân'ı (Giriş-İnceleme-Metin Dizin)*. Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- CİVELEK, Yakup (2011). “Yunus Emre'nin Şiirlerinde Anlamsal ve Sözdizimsel Bağlam”. *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Şöleni Bildirileri (06-08 Mayıs 2010)* (Haz. Erdoğan Boz). Eskişehir: T.C. Eskişehir Valiliği, 107-129.
- ÇUBUKÇU, İbrahim Ağâh (1991). *Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- DİLÇİN, Cem (1995). “Yunus Emre'nin Şiirlerinde “Ben” – “Sen” ve “Benlik - Senlik” Kavramı”. *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri (Ankara, 7-10 Ekim 1991)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 385-398.
- DURMAZ, Canan (2008). *Yunus Emre Divanı'nda ve Risâletü'n-Nushiyye'de Kelime Grupları ve Söz Varlığı*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERDEM, Mevlit (2005). “Zamirler Anlamlı Kelimeler midir Yoksa Görevli Kelimeler mi?”. *Türk Dili*, 641: 444-449.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1991). “Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Dil Özellikleri”. *Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri (15-16 Ekim 1991)*. Erzurum, 61-77.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (2017). *Yunus Emre Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul: İş Bankası Kültür.
- KARA, Funda (2017). “Bana Seni Gerek Seni Yapısı Üzerine”. *Yunus Emre Kitabı* (Edt. Orhan Kemal Tavukçu). Ankara: TC Aksaray Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Kültür Yayınları, 109-138.
- KOCASAVAŞ, Yıldız (2004). *Türkçede Şahıs Zamirleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- MANSUROĞLU, Mecdut (1949). “Türkçede Zamir Çekimi”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, III/3-4: 501-519.
- RN:** TATCI, Mustafa (1991). *Risâletü'n-Nushiyye III Tenkitli Metin*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- TATCI, Mustafa (1991). *Âşık Yunus ve Diğer Yunusların Şiirleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- TUNÇBİLEK, H. Hüseyin (2008). “Muhyiddin İbn Arabî'de Vahdet-i Vücûd Telâkkisi”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ocak-Haziran 19: 7-23.
- UYSAL, İdris Nebi (2014). *Yunus Emre Divanı (Karaman Nüshası)*. İstanbul: Kesit.
- YED:** TATCI, Mustafa (1990). *Yunus Emre Divanı Tenkitli Metin*. Ankara: Kültür Bakanlığı.